

TOTUUKSIA JA POLITIIKKA TARINALLISTUVASSA MEDIAYMPÄRISTÖSSÄ

MARIA MÄKELÄ

Sosiaalinen media on muuttanut tarinankerronnan retorisia mekanismeista ratkaisevasti. Juuri nyt liikuttava kokemukskertomus tuntuisi olevan tehokkain retorinen väline asiassa kuin asiassa. Tämä kirjoitus esittelee kertomuskriittisen näkökulman kerronnallisia ympäristöjämme hallitseviin kokemustotuuksiin sekä nykymedian ja -politiikan tapoihin välineellistää yksilökeskeinen kokemustarina. Tarinallisuus voi perustua hyviin aikomuksiin, mutta sosiaalisessa mediassa sinun tarinasi ei ole sinun.

Joko sinuakin on kehoitettu tarinallistamaan viestisi? Et ole yksin. Tarinakonsultit ja poliittisen retorikan ammattilaiset korostavat mielellään kertomusmuodon ikaikaisuutta ja yleisinhimillisyyttä – juuri tarinathan meitä yhdistivät leirinuotiolla jo 10 000 vuotta sitten! Mediaympäristömme näyttää yhä enemmän liikuttavien ja inspiroivien kokemuskertomusten kamppailukentältä, jossa tarinatehojen onnistunut käyttö palkitaan valtavalla näkyvyydellä. Todellisen ”tarinabuumin” synty ajoittuu jo 1990-luvulle. Silloin ihmistieteissä oli jo hyvää vauhtia käynnissä niin kutsuttu kerronnallinen käänne (ks. esim. Hyvärinen 2004); lisäksi samaan aikaan olivat syntyneissä internet ja bisnesmaailman konsulttikulttuuri, johon kietoutui piirteitä positiivisesta psykologiasta ja yhdysvaltalaisen herännäisliikkeiden hurmohengestä; self-helpistä oli tulossa uusi kulttuurinen dominantti. Nykyään ”tarinankertoja” on ammattinimike siinä missä ”onnellisuusvalmentajakin”; samalla kuitenkin ammatissa kuin ammatissa pitäisi osata olla tarinankerjoja. (Polletta 2006; Salmon 2010; Fernandes 2017.)

Kertomusmuoto kompaktissa ihmisenkoisoudessaan puhuttelee tunteitamme, muistiamme ja klikkausrefleksiämme tehokkaammin kuin juuri mikään muu esitystapa, mutta näissä tarinallisuuden kognitiivisissa tehoissa piilevät myös tarinankerronnan tiedolliset ja moraaliset sudenkuopat. Tässä kirjoituksessa kysyn, mitä seurauksia on sillä, että erityisesti journalismissa ja politiikassa mennään tarina edellä. Millaisia totuuksia ja maailmankuvaa tarinabuumi tuottaa?

Tutkimusprojektimme *Kertomuksen vaarat: kokemuspuhe, eksemplumin paluu ja aikalaiskriittinen narratologia* (Koneen Säätiö 2017–20)¹ julkaisi tammikuussa 2017 Facebookissa ja Twitterissä avoimen kutsun raportoida meille ”mielenkiintoiset, hauskat ja härskit tapaukset, joissa jokin taho yrittää hyötyä kertomuksesta”. Tällä hetkellä olemme arkistoineet noin 600 tapausta ja lähettäjiin saateviestit. Analysoimme joitakin tarinatapauksia Facebook-sivullemme, jolla on kohta 7 000 seuraajaa. Keskustelu kommenttiosiossa käy välillä kiivaana. Kuten alun

perin epäilimmekin, monia kliseiset ja maneeriset identiteetti- ja bränditarinat ärsyttävät, mutta samalla kertomuksia on usein todella vaikea kritisoida saati kyseenalaistaa: jos viestijän koetaan olevan ”hyvällä asialla”, sosiaalisen median affektiivinen konsensus suojaa hieman köykäisempää ja epäilyttävämpääkin tarinaa. Hankkeemme ei ole näissä keskusteluissa esittämässä, että kertomuksista olisi hankkiuduttava eroon. Sen sijaan suuntaamme yhtä lailla suurten mediatoimijoiden kuin julkisia kertomuksia tuottavien ja jakavien yksilöidenkin huomion kertomusmuodon rajoihin ja sivuvaikutuksiin, jotka kertomuspositiivisessa ilmapiirissä jäävät helposti huomiotta (ks. Mäkelä 2018).

Projektin tähänastiset löydökset liittyvät ennen kaikkea yksilökokemuksen dominoivuuteen kertomusbuumissa, nykykulttuurissamme helpoiten saatavilla oleviin tarinamalleihin, kertomusten tuottamaan totuuskäsitykseen ja sosiaalisen median tarinalogiikkaan. Seuraavassa havainnollistan sosiaalisen median vauhdittaman tarinabuumin vaikutuksia poliittiseen retoriikkaan ja journalismiin muutamilla aineistostamme poimituilla esimerkeillä. Keskityn erityisesti siihen, millaisia poliittisia totuuksia yksilötason kokemuskertomuksilla ja niiden sosiaalisen median viraalilla kierrättämisellä luodaan. Tutkimuksessa, sosiaaliseen mediaan perustuvassa markkinoinnissa ja arkikielessäkin vakiintuneella *viraaaliuden* käsitteellä tarkoitan verkkomateriaalin nopeaa ja laajaa leviämistä (esim. Sampson 2012). Alun perin epidemiologisena käsitteenä viraaalius kuvaa kuitenkin osuvasti myös sosiaalisen median tarinallisuuden tiedollisia ja moraalisia riskejä: kokemuskertomus leviää kuin virus, mutta lisäksi se muuttuu helposti vastustuskykyiseksi faktantarkistukselle ja kriitille.

Kertomuksen kokemuksellinen prototyyppi sosiaalisessa mediassa

Kansanedustaja Emma Kari (vihr.) päivitti vuoden 2017 kuntavaalien alla Facebookissa useita kertoja ”kadotetuista pojista” ja vihreiden tavoitteesta puuttua poikien yleistyvään koulupudokkuuteen ja syrjäytymiseen. Laajinta sosiaalisen median näkyvyyttä eivät saaneet faktapitoiset tai yleisiä toimenpiteitä luonnostelevat linjauspäivitykset, vaan Karin kokemustarina kohtaamisesta erään ”kado-

1 Johtamani tutkimusryhmän jäseniä ovat Samuli Björninen, Laura Karttunen, Matias Nurminen, Juha Raipola, Tytti Rantanen ja tutkimusavustajamme Ville Hämäläinen; monet tässä tekstissä esitetyistä ajatuksista ovat syntyneet yhteistyössä heidän kanssaan.

tetun pojan”, 90-luvun lamanuoren ja tämän päivän amfetamiinikäyttäjän kanssa:

Seisoin tänään Porin ostoskeskuksen lavalla ja puhuin pojista. Puhuin siitä, että emme ole heränneet siihen, että pojat tippuvat kydyistä. [...]

Kun astuin lavalta, luokseni käveli mies. Miehen hampaat olivat amfetamiinin viemät, silmät päylyivät ja vaatteet haisivat lialta. ”Puhuit musta. Mää olen niitä, kadonneita poikia.” Hätkähdin. [...]

Mies puhui nopeasti, melkein hengästyen. Ehkä hän ajatteli, että pitää puhua nopeasti, koska kohta lakkaan kuuntelemasta. Hän kertoi koulusta, jossa oli aluksi kivaa. Hän kertoi havainnosta, että toiset ymmärsivät ja hän ei. Hän kertoi häpeästä ja nöyryyksen tunteesta. [...]

Ongelmat kasaantuivat eikä mikään onnistunut. Hän kertoi siitä, kuinka lopulta amiksessa ote elämästä kirposi. [...] Nyt ei ole kotia, eikä toivoa paremmasta. ”Mun elämä meni jo, mutta pelasta ne muut pojat”, hän sanoin. Lupasin, että teen kaiken minkä voin. ”Se ei vaan taida olla tarpeeksi”, hän sanoi. Se kirpasi.

Kävellessäni bussille mietin, että hänkin on ollut jonkun pieni poika. Hänellä oli äiti, joka suukotteli varpaita. Hänellä oli isä, joka kutitti vatsasta. Häntä rakastettiin. Hänestä huolehdittiin. Mietin kaikkia niitä poikia, joilla ote on kirpoamassa. Ehkä jos olisi ollut joku, joka olisi tarpeeksi ajoissa ottanut kopin, heidän elämänsä olisi hyvin erilaista. On helpompaa kasvattaa ehjiä lapsia kuin korjata rikkinäisiä aikuisia.

Minulle on selvää, että meidän on pidettävä parempaa huolta pojistamme.

Karin kertomus, josta tykkäsi yli 13 000 ihmistä ja joka jaettiin 1 417 kertaa, on juuri sellainen ”vangitseva” tarina (*compelling story*), jollaisia tarinakonsultit, journalistit, markkinoijat, Ted talk -puhujat, start up - ja hyvinvointiseminaarien vetäjät sekä politiikan *spin doctorit* tänä päivänä metsästävät. Vastaavia liikuttavia tarinoita esimerkiksi kansalaisten ja vaaliehdokkaiden kohtaamisista löytyy kaikista puolueista, siinä määrin että voidaan puhua ”leipäjonokertomuksen” genrestä.

Kertomustutkijan näkökulmasta Karin päivitys on lisäksi maailman tyyppillisin kertomus. Kognitiivisesta psykologiasta vaikutteita ottaneessa jälkiloklassisessa narratologiassa on määritelty kertomuksen prototyyppiä kysymällä, millaisen esityksen ihmismieli kaikkein varmimmin kehystää nimenomaan kertomukseksi. Prototyyppinen kertomus

- esittää tai simuloi strukturoidun ajallisen jatkumon yksittäisistä tapahtumista;
- murtaa tai horjuttaa tarinan kertojan ja yleisön muodostamaa käsitystä tarinamaailmasta;
- välittää kokemuksen siitä, miltä tuntuu elää ja kokea tämä murtuma tai horjunta (niin sanottu *kvalia*, kokemuksen laadul-

linen ominaisuus, ”millaista on olla x”);

- on *partikulaarinen* eli esittää tietyn tapahtuman ja sisältää tarinamaailmaa rakentavia yksityiskohtia. (Herman 2009, 14)

Määritelmä auttaa hahmottamaan Karin päivityksen rakentumista: ajallisesti etenevä kertomus puhetilaisuudesta ja sen ”skriptin” yllättäen murtava kohtaaminen syrjäytyneen miehen kanssa tekevät kertomuksesta kerrottavan ja jaettavan. Keskiössä eivät kuitenkaan ole tapahtumat, vaan inhimillinen kokemus, vieläpä kolmella tasolla: ”kadotetun pojan” kokemus syrjäytymisestä (”Ongelmat kasaantuivat eikä mikään onnistunut”); Karin kokemus kohtaamisesta (”Se kirpasi [...] Kävellessäni bussille mietin, että hänkin on ollut jonkun pieni poika”); ja lopulta, mikä tärkeintä, päivityksen lukijan ja jakajan kokemus, sillä sosiaalisen median jaoissa on ensisijaisesti kyse reaktion ja kokemuksen jakamisesta (Papacharissi 2015; Mäkelä 2019). Kertomuksen yksityiskohdat toimivat kahdessa tehtävässä: kuten tarinallisessa journalismissa, ne ovat silminnäkyvän todistusaineistoa vakuuttamassa, että ”tämä tapahtui”; voimakkaammin ne muistuttavat kuitenkin kaunokirjallisesta halusta luoda ruumiillisesti samastuttava tarinamaailma. Karin kertomuksessa yksityiskohdat ovat tunteesta ja kokemuksesta täyteen ladattuja: ”Miehen hampaat olivat amfetamiinin viemät, silmät päylyivät ja vaatteet haisivat lialta”; ”Hänellä oli äiti, joka suukotteli varpaita [...] Hänellä oli isä, joka kutitti vatsasta”.

Karin päivityksen meille lähettänyt seuraaja ihmetteli, miksi juuri keksityn oloinen, pelkkää tunteita täynnä oleva ja kertojastaan viktoriaanista hyväntekijää rakentava (”Ehkä hän ajatteli, että pitää puhua nopeasti, koska kohta lakkaan kuuntelemasta.”) kokemustarina saa sosiaalisen median liikkeelle. Miksi kertomus on keksityn oloinen – onhan tämä kohtaaminen sentään voinut ihan hyvin tapahtua, vaikka se tarjoutuukin niin otollisesti some-kokemukseksi? Mitkä ovat prototyyppisen kokemustarinan vaarat poliittisessä viestinnässä? Kun tutkimusryhmämme on käyttänyt päivitystä esimerkkinä yleisötilaisuuksissa tai vaikkapa journalistien ja äidinkielenopettajien koulutuksissa, yleisö paikantaa tämän kertomuksen ”vaarat” juuri prototyyppiominaisuuksiin.

Ensimmäinen vaara seuraa kokemuksen keskeisestä roolista sekä sen suhteesta tarkistettavissa oleviin faktoihin ja tilastolliseen edustavuuteen. Luottamuksellisella kohtaamisella ei tietenkään ole silminnäköjoutia, mutta toisen ihmisen kokemus on muutenkin mahdotonta todistaa sen paremmin vääräksi kuin oikeaksikaan – kokemuksista puhuttaessa faktantarkistus on joutavaa puuhaa (Mäkelä, Björninen ja Hyvönen 2017). Erityisesti sosiaalisen median jakamislogiikka kutsuu päivittäjän jakamaan oman kokemuksensa lisäksi myös kokemuksen toisten kokemuksista, ja tähän alustan kutsuun vastatessaan Kari menee jopa poikkeuksellisen pitkälle, sillä vaikuttaa siltä, kuin hän seipittäisi kohtamalleen miehelle lapsuuden kokemukset. Kun Kari kirjoittaa, että ”Hänellä oli äiti, joka suukotteli varpaita [...] Hänellä oli isä, joka kutitti vatsasta”, emme tiedä, onko mies kertonut nämä kokemukselliset yksityiskohdat vai seipittääkö Kari ne itse soveltaen jonkinlaista (keskiluokkaista) onnellisen ydinperheen skeemaa vedotakseen potentiaaliseen äänestäjäryhmäänsä.

Tämä perhekuvaelma johdattaa kertomuskriitikon toiseen melko ilmeisellä tavalla poliittiseen vaaraan. Ruumiillista kosketuspintaa lukijalle tarjoavat tarinalliset yksityiskohdat (varpaiden suukottelu ja vatsan kutittelu) ovat kaikkea muuta kuin systemaattisesti kerättyä dataa. Kyynikko voisi tässä kohtaa kertomusta todeta, että tilastollisesti päihneiden ongelmakäyttäjien lapsuudenkodissa on usein ollut paremminkin pulaa idyllisistä läheisyydenosoituksista. Kokemustarinoiden yksityiskohtien logiikka on suorastaan vastakkainen tilastolliselle tai mille tahansa systemaattisesti kerätylle tiedolle jostakin ilmiöstä; tarinamaailman yksityiskohdat rakentavat ihmisen mentävää aukkoa, eivät edustavaa kokonaiskuvaa. Karin päivitys tekee syrjäytyneestä päihdeongelmaisesta helposti lähestyttävän hänen keskiverrolle someseuraa jalleen ja äänestäjälleen, mutta samalla roolittaa marginalisoidun ja avun tarpeessa olevan ihmisryhmän edustajan Charles Dickensin ja muiden viktoriaanisen ajan tarinankertojien hengessä ”ansaitseväksi köyhäksi” (Roberts 2002), joka saa hyväntekijän silmät aukeamaan vääryyksille. Kertomus, erityisesti kuvaus miehen ulkomuodosta ja perheestä, herättävät myös kysymyksen tarinan omistajuudesta – onko mieheltä kysytty, haluaa-

ko hän elämäntarinansa kymmenientuhansien ihmisten arvioitavaksi? Antropologi Amy Shuman kirjoittaa ”empatian kritiikissään” osuvasti: ”[tarinoiden] ominen voi johtaa siihen, että toisen ihmisen tragediasta tulee toisen ihmisen inspiraatio, jolloin alistavat rakenteet säilyvät, sen sijaan että ne käännettäisiin nurin” (Shuman 2005, 5).

Poliittisesta näkökulmasta tällaisen hyväntekijätarinan malli piilottaa rakenteelliset kysymykset, tässä tapauksessa päihdeongelmien periytyvyyden. Tarinan kokemuksellisuus ja valikoidut yksityiskohdat rakentavat maailmankuvaa, jossa auttamisen määrittäyty yksilökohtaamisten etiikkana – hyvä ihminen tapaa toisen hyvän ihmisen. Pahimmillaan leipäjonokertomukset voivat luoda päinvastaita politiikkaa kuin mitä niiden kertojat ovat alun perin ajaneet: edustukselliseksi ja normatiiviseksi nostetut liikuttavat yksilötarinat ovat luontevampi osa hyväntekeväisyysyhteiskuntaa kuin hyvinvointivaltion kasvotonta auttamiskoneistoa. Rakenteelliset ratkaisut, joihin Karin kaltaiset poliitikot kuitenkin todellisuudessa tähtäävät kertomusten siivittämässä suosiossa, ovat ei-kerrottavia; niiden etiikka perustuu juuri kasvottomuuteen. Veronmaksusta ei liikuttavaa tarinaa saa. Sen sijaan sosiaalinen media on kasvualusta näyttävälle julkiselle hyväntekijyydelle, jossa liikuttavin tarina voittaa ja rahaa jaetaan somejakojen perusteella.

Karin Facebook-päivitys on malliesimerkki kertomustyypistä, jonka olemme nimenneet *Kertomuksen vaarat* -projektissa *viraaliksi eksemplumiksi*. Viraalin eksemplumin ytimessä on sosiaalisen median tarinankerronnan mekanismi, joka tekee ketjureaktiomaisesti yksittäisestä kokemuksesta ensin edustavan, sitten normatiivisen. Karin päivityksen retoriset tehot perustuvat siihen, että viraalin eksemplumin mekanismi on rakennettu jo itse kertomuksen sisään: vahvasta yksilökokemuksellisuudesta huolimatta tarinan miespäähenkilö nimenomaan tarjoaa itsensä ”opettavaisena tarinana” ja edustuksellisenä ihmiskohtalona: ”Mää olen niitä, kadonneita poikia.” Kertomuksen normatiivisuus puolestaan sinetöidään lopussa niin kutsutulla gnoomisella universaalilla ”viisauslauseella” (ks. Mäkelä 2017): ”On helpompaa kasvat- ta ehjiä lapsia kuin korjata rikkinäisiä aikuisia.”

Mediaympäristöjemme suosimien kokemuksellisten mallitarinoiden suurimmat riskit liitty-

vät siihen, miten yksittäisestä kokemuksesta tulee edustava ja normatiivinen. Mihin tämä yksilötarina oikein lopulta liittyy? Mistä se on esimerkki? Mikä on sen opetus? Kerronnallinen ketjureaktio kokemuksellisesta edustukselliseen ja normatiiviseen muodostaa erityisesti sosiaalisen median tarinalogiikan ytimen, ja sosiaalinen media on nykyisen tarinatalouden perusta. Villiin somejakoon lähtevä tarina muodostuu silmänräpäyksessä edustavaksi, ja pian sen perusteella tehdään jo normatiivisia päätelmiä ja pystytetään kampanjoita. *Kertomuksen vaarat* -hankkeen perustamista inspiroi erityisesti Enkeli-Elisan tapaus: vielä sen jälkeenkin kun itsemurhan tehnyt koulukiusattu tyttö ja tämän vanhemmat paljastuivat kirjailija Minttu Vettenterän sepittämiksi, julkisessa keskustelussa vakuuteltiin että asia on kuitenkin tärkeä ja tekaistukin tarina edustaa koulukiusattujen tilannetta ja kokemusta. Katalyyttinä toimineelta kertomukselta ei siis vaadita todenvastaavuutta, vaikka alkuperäiset tehot ovatkin peräisin ”tositarinan” lajityypistä.

Sosiaalisessa mediassa leviävien esimerkkitarinoiden elinkaareen kuuluu, että falsifioinnilla – siinä määrin kuin se kokemustarinoiden kohdalla edes onnistuu – ei ketjureaktiota pysäytetä. Jaot eteenpäin ja kertomuksen uudet, henkilökohtaiset kehystykset ovat antaneet yksittäistapaukselle yleisyyden auran. Viraalius tuottaa siten tarinallista totuutta, joka kurottaa kohti yleistä – todennäköistä ja välttämätöntä – tavoilla, jotka Aristoteles varasi taiteelle. Kertomusten jakotaloudessa paras tarina on ”niin monella tapaa tosi”.

Aikamme poliittisia mallitarinoita

”Leipäjönokertomus” on selvästi eräs tämän päivän suomalaisten mediaympäristöjen helposti saatavilla olevista *mallitarinoista*. H. Porter Abbott määrittelee mallitarinan (*masterplot*) vallitsevassa kertomuskulttuurissa helposti tarjoutuvaksi, luurankomaiseksi tarinarakenteeksi, joka on tuttuutensa vuoksi helppo jaettava (Abbott 2002, 192). Mallitarinoilla on usein vahva intertekstuaalinen pohja esimerkiksi kristillisessä traditiossa, kansanperinteessä tai saduissa (esim. tuhkimotarina), mutta samalla ne kantavat mukanaan oman aikansa hallitsevia arvoasetelmia. Mallitarinoita onnistuvat parhaiten luomaan ja ylläpitämään valtaapitävät kertovat tahot, kuten suuret mediatoimijat ja niiden esiin nosta-

mat kertojat. Nykyään kuitenkin erityisesti sosiaalisella medialla on mallitarinoita radikaalisti vahvistava vaikutus: käyttäjän on helpompi jakaa omassa profiilissaan kertomusta, joka ei jätä epäselväksi eettisiä roolituksia, tarinan ”pointtia” tai opetusta. Monimerkityksisen tai odotuksia rikkovan kertomuksen jakaminen on sosiaalinen riski.

Aikamme yksilökokemukselliset ja sosiaalisessa mediassa monistuvat mallitarinat ovat epäilemättä reaktio postmodernin teoreetikko Jean-François Lyotardin (1979) kuvaamaan kollektiivisten, ajan henkeä suuntaavien suurten kertomusten (*grands récits*) kriisiin. Ilman sosiaalisen median tuomaa edustuksellisuuden ja normatiivisuuden hallitsematonta, yksilön käsistä lähtevää kertomusretoriikkaa koskettavat yksilötarinat olisivat varmasti niitä ”pieniä tarinoita”, joissa Lyotard näki moniäänisyyden ja -arvoisuuden mahdollisuuden postmodernin hajaannuksen tilassa. Mallitarinoita vahvistava sosiaalisen median logiikka tekee kuitenkin pienistä tarinoista suuria siten, että lopulliset mittakaavat eivät ole mitenkään tarinankertojan hallittavissa. Myöskään kerronnallinen auktoriteetti ei henkilöidy, van se on luonteeltaan emergenttiä – tiedollinen ja moraalinen auktoriteetti synnytetään jaoissa, eikä se kiinnity kertomuksen tekijyyteen eikä yksittäiseen tulkitsijaan. Mallitarinat ovatkin lopulta suurten kertomusten, kuten valistuskertomuksen, tarkempaan aikaan ja paikkaan sidottuja alalajeja, jotka mukautuvat intertekstuaalisina variaatioina uusiin ympäristöihin.

Mukautumisesta käy esimerkiksi ilmastonmuutoskeskusteluun ilmestynyt ”keisarin uudet vaatteet” -mallitarina, jossa altavastajaan asemassa oleva poikkeusyksilö avaa suunsa valtaapitävien keskellä ja sanoo ääneen vaietun totuuden tekopyhyden keskellä. Tällaiseen ikoniseen ja meemejä luovaan tarinarooliin ovat viime aikoina päättyneet erityisesti 16-vuotias ilmastoaktivisti Greta Thunberg ja Davosin ilmastokokoukseen yksityiskoneilla saapunutta eliittiä läksyttänyt tutkija Rutger Bregman, joka julisti verotuksen konkreettisimmaksi ilmastonmuutoksen torjunnan keinoksi (”It feels like I’m at a firefighters conference and no one’s allowed to speak about water”²). Ilmastonmuutos on tärkein

2 <https://www.theguardian.com/business/2019/jan/30/historian-berates-billionaires-at-davos-over-tax-avoidance>

ja akuutein esimerkki ilmiöstä, joka lähtökohtaisesti vastustaa kaikkia prototyyppisen kokemukserkemuksen piirteitä: se on kaikkea muuta kuin ihmisen kokoinen ilmiö, sitä ei voi hahmottaa tarinallisten yksityiskohtien eikä yksilökokemuksen kautta, eikä se sisällä tunnistettavaa kerronnallista, ihmismielen aika-paikallisiin koordinaatteihin sopivaa ”murtumaa” (Raipola 2018). Toisaalta sankaritarinat yksilöistä ovat myös poliittisesti tärkeitä. Toisaalta ”kertomuksen vaarat” aktualisoituvat, kun elämäntarina astuu poliittisen viestin tielle; suuret uutismediat ovat esimerkiksi keskittyneet analysoimaan enemmän Greta Thunbergin lapsuutta, perhettä ja persoonaa kuin hänen poliittista viestiään.

Sosiaalinen media on vienyt yksilötarinoiden esimerkillisyyden ja opettavuuden modernina aikana ennennäkemättömälle tasolle. Luonteva vertailukohta onkin esimoderni *eksemplum*-perinne: klassisessa retoriikassa ja keskiaikaisessa kristillisessä kertomusperinteessä esimerkkitarinoilla ja esimerkillisillä yksilöillä oli keskeinen rooli. Faktuaaliset ja fiktiiviset kertomukset palvelivat usein samaa opettavaista ja yhteisön arvoja vahvistavaa tarkoitusta (ks. esim. Viljanmaa 2001; Mäkelä 2018). Vasta valistuksen aikana vakiintui työnjako faktan ja fiktion välille siten, että esimerkiksi modernin journalismin ja romaanin kertomuskäsitykset selvästi eriytyivät (ks. esim. Poovey 1998). Esimodernin *eksemplum*in takaa löytyy vankka auktoriteetti: eksemplaarinen henkilö oli esimerkiksi sotasankari tai pyhimys, ja kertomuksen opetus johdettavissa hengellisestä tai aatteellisesta kaanonista. Moderni kertomaperinne muutti tätä asetelmaa, kun porvarillisen romaanin päähenkilöksi kelpasikin ”kuka tahansa” (Gallagher 2006) ja tieteellinen maailmankuva alkoi toisaalta vaatia kertomuksiltakin empiiristä todennettavuutta. Sosiaalinen media vaikuttaisi kuitenkin palauttaneen meidät empiirisestä takaisin eksemplariseen, sillä erotuksella, että *eksemplum*iksi voi nousta silmänräpäyksessä ”kuka tahansa”, joka osaa kertoa riittävää edustuksellista ja normatiivista potentiaalia sisältävän kokemustarinan.

Pienistä tarinoista voi sosiaalisessa mediassa tulla todella nopeasti suuria, jos niiden koetaan vahvistavan jotain ennako-oletusta tai selvittävän jakajan moraalista asemointia, jota toisin ajattelleva nettikeskustelija mielellään kutsuu sinun ”ideologiseksi narratiiviksesi”. Moraalisen ja

affektiivisen konsensuksen lisäksi viraali eksemplum synnyttääkin usein myös kertomussotia, joissa samaa tarinaa käännetään kotikutoisen faktantarkistuksen avulla milloin mitään agendaa vahvistavaksi. Yhdysvaltojen polarisoitunut poliittinen keskustelukulttuuri synnyttää juuri nyt näitä tarinasotia, hiljattaisina esimerkkeinä viraalivideo katolisen, Trumpia kannattavasta koulupojan ja Amerikan alkuperäisväestöön kuuluvan iäkään miehen kohtaamisesta sekä näyttelijä Justin Smollettin itseään mustaihoisena homoseksuaalina kohtaan suunnatun viharikoksen lavastaminen.³

Tarinasotien keskellä joukkoistamisprojektitamme on alettu edellyttää joissain tapauksissa faktantarkistusmaista toimintaa – onhan vikkellä googlaus ilmeisin tapa hankkia auktoriteettia sosiaalisessa mediassa. Olemme kirjallisuustieteestä lähtöisin olevina kertomustutkijoina kuitenkin ensisijaisesti *muodon*, emme faktan tarkistajia; yksi päähypoteeseistamme on, että jos sallimme tietyn tarinamekanismin omassa viiteryhmässämme, meidän on paljon vaikeampi kritisoida sitä niiden kertojien käsissä, joiden toimintaa pidämme vaarallisena. Jos oikeutamme hätäisen tulkinnan kokemustarinasta koska se on edustava ja oikeamielinen, ojennamme usein valmiiksi ladatun aseenn populistisen tarinasodan vastapuolelle.

Edellä esitelty kertomuksen kokemuksellinen prototyyppi jo itsessään sisältää aina jonkinlaisen eettisen asemoinnin. Kertominen on yksityiskohtien valintaa ja yhdistelyä, ja jokainen ratkaisu on ytimeltään eettinen: Miksi tämä eikä tuo elementti? Miten juuri tästä seuraa juurikin tuo? Kulttuurissa helposti tarjoutuviin mallitarinoinhin rakentuu sisään eettisiä roolituksia, jotka voivat saada jopa moralistisia sävyjä – edellä mainitut leipäjonokertomukset tästä esimerkkinä. Sosiaalisen median tarinalogiikka tuo kertomuksen etiikkaan kuitenkin uuden, nykykäyttäjien käsissä vielä usein kömpelösti toimivan ulottuvuuden, joka on luonteeltaan lähes posthumanistinen. Sosiaalisessa mediassa, virtuaalisessa tilassa, joka vielä joitakin vuosia sitten näytti hienolta demokraattiselta mahdollisuudelta, kellään ei lähtökohtaisesti ole auktoriteettia yli muiden, mutta kokemuksen kautta hankittu edus-

3 https://medium.com/s/meghan-daum/we-are-in-a-group-feel-epidemic-1a0a0f6e69cb?fbclid=IwAR28IOp1PaJUosiQyXEpDMOAhHqE_ezqutPy9FYQsa-1B_tAAIK578dZeZw

tuksellisuus ja normatiivisuus on yksi tapa saada tarinallista määrittelyvaltaa yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Tämä auktoriteetti ja sen luoma moraalinen normisto on luonteeltaan emergenttiä, eli kompleksisesta systeemistä tai alustasta nousevaa, yksilöt ja niiden summan ylittävää. Tarinakonsultit käyttävät edelleen antropologi Joseph Campbellin vuoden 1949 oppia universaalien kertomuksen mallista ”sankarin matkana”. Sosiaalisen median hallitessa tarinatalouttamme meidän tulisi kuitenkin puhua enemmän vaikkapa ”meemin matkasta”. Kertomuksen etiikka ei pysy enää yksissä käsissä, jolloin hyvät tarinalliset aikomuksetkin voidaan kehystää mihin tarkoitukseen tahansa.

Kertomus taitolajina

Tarinoiden jakotaloudessa samastuttavuudesta uhkaa tulla moraalinen mitti. Vaarana on myös, että satumanvaraisuus ohjaa yhteiskunnallista huomiota, edustuksellisuusväitteitä ja normatiivisia päätelmiä siitä, mikä on hyvää ja oikein. Toisaalta poliitikantutkijat torjuvat väitteitä oman aikamme ”totuudenjälkeisyydestä” tuomalla esiin poliittisten totuuksien ikaikaisen kontingenssin: mitään totuuden tai tasapainoisen arvioinnin aikaa ei ole koskaan ollutkaan (esim. Korvela ja Vuorelma 2019). Tarinallisuusbuumin ja sosiaalisen median edistämä kertomusten välineellistyminen sekä sen mukanaan tuoma kokemuksellisen ja moraalisen totuuden ensisijaisuus ansaitsevat kuitenkin tarkempaa analyttistä tarkastelua. Kertomusmuoto on ihmismielen perustavanlaatuisen ymmärryksen kehys. Näinä informaatiotulvan ja kompleksisten globaalien ongelmien aikoina se on myös turvamekanismi: tiedollinen, eettinen ja emotionaalinen keino kaaoksen hallitsemiseksi. Aikamme edellyttää kuitenkin myös uudenlaista kertomuskriittisyyttä, jotta kauaskantoisia eettisiä ratkaisuja voidaan tehdä laajemmasta perspektiivistä.

Olen itse kertomuksen teoreetikko ja kirjallisuudentutkija, jolle kertomus on ensisijaisesti taitolaji. Ajallemme tyypillinen kertomusmuodon äärimmäinen välineellistyminen edistää kuitenkin kovin toisenlaista ajatusta tarinankerronnan taidosta kuin taiteentutkimus. Myöhäiskapitalistisessa tarinataloudessa välitön palkinto jaetaan usein kliseisille moraliteeteille, joita voi jakaa eteenpäin ilman monitulkintaisuuden riskiä. Pidemmällä tähtäimellä

someajan tarinankertojan tärkeimpiä taitoja on kuitenkin hallita ripeästi ja arvaamattomastikin muuttuvia tulkinnan kehyksiä. Mitä tarinamalleja oma kertomus voi aktivoida? Millaisiin edustuksellisiin ja normatiivisiin väitteisiin se antaa aineksia? Pystyykö se kestäväällä tavalla kannattelemaan näitä väitteitä?

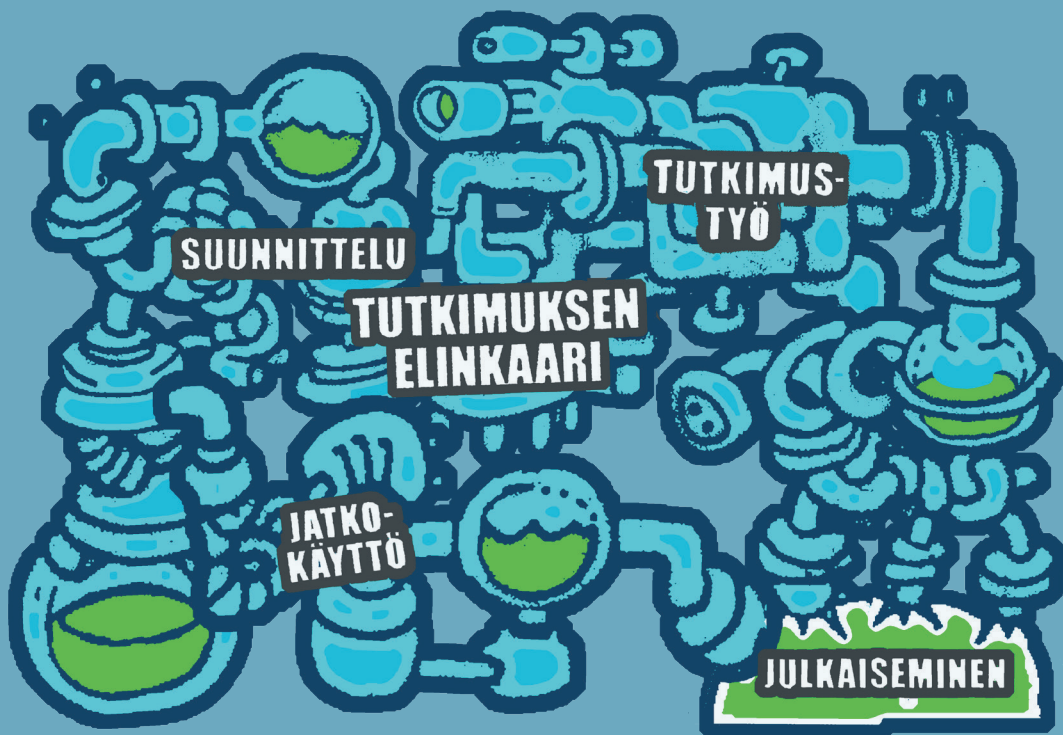
Kirjallisuus

- Abbott, Porter (2002). *Cambridge Introduction to Narrative*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Fernandes, Sujatha (2017). *Curated Stories: The Uses and Misuses of Storytelling*. Oxford: Oxford University Press.
- Gallagher, Catherine (2006). The Rise of Fictionality. Teoksessa *The Novel*, vol. 1, toim. Franco Moretti. Princeton: Princeton University Press, 336–363.
- Herman, David (2009). *Basic Elements of Narrative*. Oxford and Malden, MA: Wiley Blackwell.
- Hyvärinen, Matti (2004). Narratologia ja kerronnallinen käänne. *Avain* 2004:1, 53–59.
- Korvela, Paul-Erik ja Johanna Vuorelma (2019). Rohkeus, totuus ja utopiat. Teoksessa *Kaikenlaista rohkeutta*. Toim. Ilari Hetemäki, Hannu Koskinen, Tuija Pulkkinen ja Esa Väliaverronen. Helsinki: Gaudeamus, 307–320.
- Lyotard, François (1979). *La Condition postmoderne*. Paris: Minuit.
- Mäkelä, Maria (2017). ”The Gnostic Space. Authorial Ethos between Voices in Michael Cunningham’s *By Nightfall*.” *Narrative*, 25:1, 2017, 113–137.
- Mäkelä, Maria (2018). ”Exceptionality or Exemplarity? The Emergence of the Schematized Mind in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Novel.” *Poetics Today* 39:1, 17–39.
- Mäkelä, Maria (2018). ”Lessons from the *Dangers of Narrative Project*: Toward a Story-Critical Narratology.” *Tekstuaalia* 2018:4, 175–186.
- Mäkelä, Maria (2019). ”Facebook Narratology: Experientiality, Simultaneity, Tellability.” *Partial Answers* 17:1, 159–182.
- Mäkelä, Maria, Samuli Björninen ja Ari-Elmeri Hyvönen (2017). ”Kokemuksellinen tarina on vastustuskykyinen faktantarkistukselle.” *Faktabaari* 20.12.2017. <https://faktabaari.fi/baaripuhetta/tarina-vastustuskykyinen-faktantarkistukselle/>
- Papacharissi, Zizi (2015). *Affective Publics. Sentiment, Technology, and Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Polletta, Francesca (2006). *It Was Like a Fever. Storytelling in Protest and Politics*. London: University of Chicago Press.
- Poovey, Mary (1998). *A History of the Modern Fact. Problems of Knowledge in the Sciences of Wealth and Society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Raipola, Juha (2018). Ilmastokertomusten vaarat. *niin & näin* 1/2018, 37–42.
- Roberts, F. David (2002). *The Social Conscience of the Early Victorians*. Stanford University Press.
- Salmon, Christian (2010). *Storytelling: Bewitching the Modern Mind*, transl. by David Macey. London and New York: Verso.
- Sampson, Tony D. (2012). *Virality: Contagion theory in the age of networks*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Shuman, Amy (2005). *Other People’s Stories: Entitlement Claims and the Critique of Empathy*. Champaign: University of Illinois Press.
- Viljamaa, Toivo (2001). ”Kertomus puheen osana: exemplum antiikin retoriikassa.” Teoksessa *Esimerkin voima: Exemplum ja esimerkillisyys antiikin retoriikasta nykypäivän naistenlehtiin*. Toim. Liisa Saariluoma. Turku: Kirja-Aurora, 17–31.

Kirjoittaja on dosentti, yleisen kirjallisuustieteen yliopistontori ja monitieteisen kertomustutkimuksen keskus Narraren johtaja Tampereen yliopistossa. Artikkelin perustuu osaksi Tieteen päivillä 11.1.2019 pidettyyn esitelmään.

Vastuullinen tiede

TUTKIMUSETIIKKA JA TIEDEVIESTINTÄ SUOMESSA

www.vastuullinentiede.fi

Miksi tutkijan kannattaa osallistua julkiseen keskusteluun?

Kuinka tutkija voi parantaa tutkimuseettistä osaamistaan?

Miten aineistoa käsitellään vastuullisesti koko tutkimuksen elinkaaren ajan?

Sivusto kokoaa yhteen ajantasaisen tiedon tutkimuseetiikan ja tiedeviestinnän hyvistä käytännöistä Suomessa.

Sivustoa ylläpitävät Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tutkimuseettinen neuvottelukunta.